

“Begümün 500 Milyonu” Romanında Bir Mekân Eleştirisi

BU ÇALIŞMADA MEKANI ÖZNE OLARAK KULLANAN, DÖNEMİN MİMARİSİNE DAİR ELEŞTİRİLERİ VE YENİ BİR ŞEHİR ÖNERİSİNİ BARINDIRAN JULES VERNE'İN “BEGÜMÜN 500 MİLYONU” ADLI ROMANI ELE ALINMAKTADIR

Fatih Us, Osman Nuri Kabaktepe

Jules Verne

Giriş

Mekân, birçok sanat eyleminin içinde yer almaktadır.

Edebiyatın önemli bir parçası olan roman da mekâna ihtiyaç duyar ve onu anlatımın kurgusuna göre kullanır. Bu çalışmada mekânı özne olarak kullanan, dönemin mimarisine dair eleştiriler ve yeni bir şehir önerisi de barındıran Jules Verne'in “Begümün 500 Milyonu” adlı romanı ele alınmaktadır.

Edebiyatta ve dolayısıyla da romanda mekânı kavrayabilmek için öncelikle mekânı mimariden farklı bir şekilde ele alan felsefenin gözünden mekânı incelenmelidir. Sonrasında bulunduğu dönemin toplumsal yapısını yansıtan ve mekânın uygarlaşmadaki yerini öne çıkartan “Begümün 500 Milyonu” romanındaki Verne'in karakteri Sarrasi'nin gözünden mekâna bakılacak ve sonucunda ise bu romanda işlenen mekân bağlamında kent ve konut ölçeğinde öne çıkan eleştiriler ve öneriler ortaya konacaktır.

Mekân ve Romanda Mekan

Mekân kavramı ile ilgili farklı disiplinlerdeki farklı tanımlamalara bakmak kavramın bütünüyle anlaşılmasına ve edebiyatın mekânı ele alış biçiminin kavranmasına katkı sağlayacaktır. Mekân tanımının en geniş ve yalın (kök, çekirdek) hali felsefede görülmektedir. Felsefedeki açıklamalar sınır çizmek yerine betimleme şeklinde olduğu için özün kavranmasına yardımcı olacaktır. Bundan dolayı felsefecilerin mekâna dair söyledikleri önem kazanmaktadır.

Aristo mekânı şu şekilde tanımlamaktadır: “Mekân kuşatan cisimle, kuşatılan yani yer değiştirme hareketi ile hareket kazanan cismin sınırıdır. Mekân form, madde ve aralık değildir.” Gazali ise mekânı şöyle betimlemektedir: “Mekân kuşatan cevherin iç sathı olup, kuşatılan cismin dış sathına temastır. Mekânın dört özelliği vardır: Cisim, ondan bir başka mekâna intikal eder ve sakin olan birinde karar kılar. Kendisinde iki cisim bir arada bulunmaz; su çıkmadıkça sirke kaba girmez. ‘Üst’ ve ‘alt’ ancak mekânda olurlar, başkasında değil. Cisim kendisinde bulunur; fakat mekânın madde olduğunu sanmak hatadır.”

Felsefi anlamda mekân, madde ya da cisim olmayan bir varlık, aynı zamanda insan eylemlerinin gerçekleştiği bir boyut ve bu eylemlerin belli nitelikler kazanmasının nedeni olan varlık kategorisidir. F.D.K. Ching ise mekânın ahşap ve taş gibi maddesel özden oluştuğunu ve onun görsel biçiminin; ışık kalitesi, boyutları, ölçeği ve toplam biçim elemanları ile tanımlanan sınırlara bağlı olduğunu söylemektedir.

Mekânın mimari tanımları ve felsefi betimlemeleri temel yaklaşımda benzer olmasına rağmen bu iki disiplin arasındaki yaklaşım farkı mekânın madde olup olmaması konusunda ortaya çıkmaktadır. Mimaride mekân, genellikle maddi bir varlık olarak tanımlanırken, felsefede mekân maddi olmayan öz olarak betimlenmektedir. Yaşanılan mekânı öne çıkartan edebiyatta da mekân daha çok felsefi anlamda ele alınmaktadır.

Edebiyatta mekân önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada, edebi eserlerden yalnız romanda mekân kullanımı konu edilmektedir. Tekin, bir edebi tür olan romanda mekân kullanımına dair düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: “Romancı mekân unsurunu; olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak, atmosfer oluşturmak yönünden kullanabilir. Mekân temel niteliği itibariyle kapsamlı bir kavramdır ve içinde, toplumsallaşmanın temel değerlerini barındırır. En geniş anlamıyla mekân uygarlığın ve uygarlaşmanın vitrinidir. Mekân unsuru anlatılan olayların sahnesi durumundadır. Edebiyatta bir diğer mekân örneği de ütopyik mekândır. Mekânın illaki tanıdık bildik olması gerekmez; romanda mekân ütopyik idealize edilerek tasarlanmış olabilir.” Bu çalışmada, romanda mekân kullanımının yukarıda bahsedilen biçimlerin çoğunu kapsadığı ve özellikle odaklandığı noktaların toplumu yansıtmak ve mekanın uygarlaşmadaki yerini öne çıkartmak olduğu söylenebilir.

“YAŞANABİLİR BİR KENT İÇİN ÖNERİLER SUNAN VERNE’İN BU ROMANI, YÜKLÜ BİR MİRASI VE ZIT KARAKTERLERDEKİ İKİ VARISİN ÇEKİŞMESİNİ KONU ALMAKTADIR”

Begümün 500 Milyonu Romanında Mekan

“Begümün 500 Milyonu” adlı romanın yazarı olan Fransız Jules Verne’in (1828-1905) eserlerinin büyük çoğunluğu bilim kurgu türü olarak bilinmektedir. İlk romanı olan “Balonla Beş Hafta” 1863 yılında yayınlanmış, bu romanı Dünyanın Merkezine Seyahat, Dünyadan Ay’a, Denizler Altında 20 Bin Fersah gibi romanlar izlemiş ve 1879 yılında Begümün 500 Milyonu adlı romanı basılmıştır.

19. yüzyıl sonları, sanayileşme ile birlikte özellikle Avrupa’da kentsel sorunların çoğaldığı, yeni kent modellerinin - yaklaşımlarının teklif edildiği dönemlerdir. Verne’in bu dönemde yaşadığı şehir olan Paris’te

de benzer durumlar söz konusudur ve bu koşulları Verne “Begümün 500 Milyonu” romanına yansıtmış ve roman kahramanı aracılığıyla çözüm önerileri sunmuştur. Yaşanabilir bir kent için öneriler sunan Verne’in bu romanı, yüklü bir mirası ve zıt karakterdeki iki varisin çekişmesini konu almaktadır. Bu iki zıt karakterden biri olan Profesör Schultze hayalindeki çelik kenti kurar ve sonrasında uygulamaları yüzünden kurduğu kenti ve kendisini yok eden yolculuğuna başlar. Diğer varis Dr. Sarrasin de sağlıklı koşullarda yaşanabilecek France-Ville adında yeni bir şehir kurmayı hayal eder. Sarrasin, yaşadığı dönemdeki kentlerden şikâyet etmektedir ve kent mekânlarının insan hayatını değersizleştirdiğini, hiç saydığını söylemektedir. Sarrasin’e göre kent mekânları temel insan hakkı olan “yaşama hakkını” tehdit etmektedir. Sarrasin’in amacı elindeki mirası kişisel istekleri için değil, toplumsal faydayı sağlayacak bir proje ile yeni bir şehir meydana getirmek için kullanmaktır. Bu şehir, o gün var olan kentlerin eksikliklerini barındırmayacak mekânsal örgüye, yapılara sahip olacak, insanlara

hastalık yerine sağlık ve mutluluk getirecektir.

Dr. Sarrasin’e göre; insanlar şehirlerde çoğunlukla hava ve ışıktan, yani hayatın iki zaruri unsurundan yoksun olan meskenlere yığılıyorlardı. İnsanlar buralarda ciddi sorunlar yaşıyorlar, toplumsal değerlerini kaybediyorlardı. Dr. Sarrasin, neden örnek bir kent planı çizmek için hayal dünyamızın bütün güçlerini birleştirmeyelim diyerek, şehrin insana yönelik olumsuz etkilerine değinip, bu eksikliklerin ortadan kaldırılacağı yeni bir şehir önermektedir. Dolayısıyla romanda şehrin, insanı merkeze alacak şekilde düşünülmesi ve buna göre planlanarak yapılandırılması gerektiği söylenmektedir.

Sarrasin, hayal ettiği şehrin gerçekleşme sürecine öncelikle seçilecek yerin özelliklerini sıralayarak başlamaktadır. Verne, karakteri Sarrasin aracılığıyla kurguladığı şehir için seçtiği yerleşim alanının özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

Medeniyetler için her zaman önemli olan ılıman iklimle sahip kuzey yarım kürede yer almalı, Kent bağlantısını dünyaya açacak “büyük küresel bir yol” olan okyanus kıyısında bulunmalı. Bağlantının başlangıcında doğal bir limana da sahip olmalı, Arazi tek düze değil engebeli aynı zamanda tarıma elverişli olmalı, sağlık açısından zararlı olmamalı, dolayısıyla yaşam için gerekli tüm nitelikleri bünyesinde barındırmalı, Yaşam kalitesinin gerekliliği olan temiz havaya sahip olmalı, havanın sürekli temizlenmesini sağlayacak hava akımları bulunmalı, Hayatın olmazsa olmazı olan temiz su kaynağı nehir olmalıdır.

Yerleşim alanı seçilirken o şehirde oluşacak - oluşturulacak mekânların ve o mekânlara canlılık katacak insanların ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. Yerleşim alanının belirlenmesinde etkin olan öncüller; sağlıklı bir kent yaşamının gereği olan topoğrafya ve iklim özellikleridir. Ayrıca yerleşim alanı diğer kentlerle bağlantıyı sağlayabilmeli, ekonomik faaliyetleri destekleyecek ulaşım imkânlarına yakın olmalı ve yapılandırılmasına imkân sağlayacak coğrafyaya / topoğrafyaya sahip olmalıdır.

Kentin kurulması kadar yaşaması da önemlidir. Kent yaşamının devam etmesindeki en önemli unsurlardan birisi ekonomidir. Kent için seçilen mekân ekonomik faaliyetleri destekleyici özelliklere sahip olmalıdır. Sadece tarıma değil altındaki zenginliklerle de ekonomik gelişime katkı sağlamalıdır.

Kentin temel yapılarından olan konut, Verne için çok önemlidir. Bunun önemini konut tipinin belirlenmesini bir kişiye değil roman kahramanı Sarrasin’e kurduracağı bir komiteye vererek göstermektedir. Komite, evlerin tek bir biçimsel yapıya sahip olmaması gerektiğini düşünmektedir. Aynı işlevi görece farklı biçimlerde mekân tasarımını mümkün ve

gerekli görmektedir. Dolayısıyla komite de biçimi belirleme yoluna girmez, kurallarını koyarak tasarım özgürlüğünü esas alır ve mimarları serbest bırakır. Komiteye göre mimarların uymak zorunda oldukları kurallar şu şekilde sıralanmaktadır: “Her ev, ağaç, çimen ve çiçek ekilmiş bir arazi payı üzerinde müstakil olacak ve tek bir aile tarafından kullanılacaktır.

Hiçbir ev iki kattan fazla olmayacaktır, hiçbirisi bir diğerinin havadarlığına ve ışığına engel olmayacaktır. Bütün evlerin cephesi sokaktan on metre geride parmaklıkla ayrılacaktır. Parmaklıkla cephe arasındaki bölüm, çiçek bahçesi olarak düzenlenecektir. Duvarlar, numuneye uygun olarak boru şeklindeki tuğlalardan yapılacaktır. Süslemeler konusunda mimarlar her türlü özgürlüğe sahiptirler.

Çatılar, dört yöne doğru hafifçe eğilimli, ziftle kaplı, yüksek kenarlı bir taraça şeklinde olacak ve yağmur sularının derhal akması için uygun oluk sistemine sahip olacaklardır.”

Tasarlanan mekânların işlevsel - temel niteliklerinde yapılabirlikler sağlandıktan sonra geri kalan hususlar mekânın kullanıcılarına bırakılabilir.

Kullanıcının mekâna dokunmasına fırsat sağlamak mekânla insan ilişkisi bakımından önemli addedilebilir. Biçimsel çeşitliliğin özellikle yapılandırmada monotonluğun getirdiği olumsuzlukları engellemek bakımından önemli olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım Verne'den yıllar sonra bile tartışma konusu olacak ve yapıların tekdüzeliğine yönelik eleştirilerin belki de kaynağını oluşturacaktır.

Sarrasin sadece biçimsel çeşitlilikten yana değildir, biçimsel çeşitlilik kadar işlevsel çeşitliliği de önemsemektedir. Elden geldiğince mekân unsuru olan her şeyin asli işlevinin yanında mümkün olabildiği kadar değişik fonksiyonelliğe sahip olmasının yolunu arar.

Şehrin planlanması ve yapılandırılmasına yönelik kuralları belirlemeye komite devam

kentsel tasarım ilkelerinden erişilebilirliğin izdüşümü olarak değerlendirilebilir.

Verne'in Doktor Sarrasin'e kurdurduğu şehrin oluşumundan sorumlu komite konut iç mekânlarının tasarım kurallarını da belirlemeye çalışmaktadır:

“Mutfak, kiler ve müstemilatlar, alışılmış kullanımın aksine üst katta, bunların geniş ve havadar bir parçası haline dönüşecek olan terasla bağlantı halinde olacaktır. Yapay ışık ve suyun yanı sıra mekanik güçle çalışan ve yüklerin bu kata kolayca çıkarılmasını sağlayan asansörde ev sahiplerine düşük fiyattan sağlanacaktır.

Evlerin planı herkesin kişisel zevkine bırakılmıştır. Ancak, gerçek birer mikrop yuvası ve zehir laboratuvarı olan iki hastalık unsuru; halı ve duvar kağıdı, kesinlikle kullanılmayacaktır...

“YAZARI YENİ BİR ŞEHİR FİKRİNE SÜRÜKLEYEN NEDENLERDEN OLAN SAĞLIKLI YAŞAM ENDİŞESİNİN MEKANİ OLUŞTURAN TÜM UNSURLARA YANSIDIĞI GÖRÜLMEKTEDİR”

etmektedir: “Bütün evler, her taraftan açık ve ilk oturma planında olduğu gibi bir yeraltı havalandırması da oluşturacak bir temel kubbesinin üzerine inşa edilecektir. Su taşıma ve boşaltım kanalları, durumları kolaylıkla kontrol edebilecek ve yangın durumunda derhal gerekli suya ulaşabilecek şekilde kubbenin orta sütunundan geçecektir. Sokak seviyesinden beş-altı santimetre yüksekliğe taşacak olan bu bodrumun zemini tamamen kumla kaplanacaktır. Özel bir kapı ve merdiven, bu bölümü doğrudan doğruya mutfaklara ya da kilerlere bağlayacak ve ev işleriyle ilgili bütün işlemler görüntü ve koku kirliliği yaratmadan burada yapılabilecektir.”

Sarrasin, mekânda işlevsel çeşitliliği sağlarken farklı işlevlerin mekânda mesafe bakımından yakınlık oluşturacak şekilde yerleştirilmesini önerir. Bu yakınlığın önemsenmesi günümüzde önem kazanan evrensel

Her yatak odası tuvaletten ayrı olacaktır. Hayatın üçte birinin geçirildiği bu odanın, en geniş, en havadar ve aynı zamanda en sade olmasını tavsiye etmek gereksiz olmayacaktır... Salgın hastalıkların en güçlü müttefikleri olan tüylü eşyalar, yatak örtüleri, pikeler elbette ki kullanılmayacaktır...

Her odanın, isteğe bağlı olarak odun ya da maden kömürü yakılan bir şöminesi olacak ve her şöminenin dışarıdaki havayla bağlantısını sağlayan bir açıklığı olacaktır. Duman ise, çatıdan dışarıya verilmek yerine yer altı kanallarından, evlerin arkasında, iki yüz nüfusa bir fırın olmak üzere kentin bütçesinden yapılacak olan fırınlara ulaşacaktır. Burada, taşıdığı karbon parçacıklarından arındırılarak şeffaf bir şekilde, otuz beş metre yükseklikten atmosfere verilecektir.”

Sarrasin'in konut iç mekanına yönelik düşüncelerinden hareketle iç

mekanların tasarlanırken işlevselliğin önemsenmesi; mekanın işlevine uygun yapılandırılması; mekanların diğer bölümlere olumsuz etki etmeyecek şekilde konumlandırılması ve atıkların doğaya ve insana zarar veremeyecek hale getiren her türlü tedbire başvurulması gerektiği söylenebilir. Çağımızda tasarımın önemli ilkelerinden çevreciliğin önemli unsurlarından gösterilen “atık yönetimi” ve “geri dönüşüm” Verne tarafından 19. yüzyılda önemsenmiştir. Konut kullanımı neticesinde oluşan atıklar farklı işlevlerin yerine getirilmesinde kullanılarak halkın yararına sunulmalı ve hatta bu ikinci kullanım neticesinde oluşan kazanç, toplumun ortak faydasına verilmelidir. Atık yönetimi gereği atıklar ikinci kez kullanılarak ekonomik değer, ikinci kullanımı tükendiği noktada ayrıştırılarak ekolojik değer üretilmelidir.

Verne'in kurguladığı mekân tasarımında insan hayatını kolaylaştıran teknik / teknolojik yeniliklerin kullanılması önemsenmelidir. Ancak bu yenilikler farklılık yaratıyor diye pahalı imal edilmemeli, ekonomik olarak sunulabilmelidir. İç mekân tasarımında detaya, estetiğe, sadeliğe ve esnekliğe önem verilmelidir. Ekonomikliğin yanında konfor da düşünülmelidir. Her mekân kullanım amacına uygun olacak şekilde tasarlanmalıdır. İç mekân, kullanıcısının dokunuşuna müsaade edebilecek şekilde tasarlanmalıdır.

Verne, Dr. Sarrasin'in dilinden anlattığı ütöpik şehrin yapı malzemelerine dair değerlendirmelerde de bulunmuştur. Sarrasin yapı malzemelerini seçerken biçimi, işlevselliği ve estetiği göz önünde bulundurmıştır. Yapı malzemeleri seçilirken malzemenin insan sağlığına etkisinin de önemli olduğunu belirtmiştir. Yine romandaki anlatıdan hareketle malzemenin işlevselliğinde çeşitliliğin esas alındığı görülmektedir. Tuğla sadece binanın duvarının oluşmasını sağlayan malzeme değildir. Bu işlevine ek olarak hava akımını sağlayacak, ses yalıtımını ve benzeri işlevleri gerçekleştirecek bir biçimde yapılandırılmalıdır.

Sonuç

Verne “Begümün 500 Milyonu” romanında kahramanı Doktor Sarrasin'in dilinden belli bir mekâna dair düşüncelerini dile getirmiştir. Verne, yaşadığı dönemin koşullarından etkilenmiş, kentsel mekânın insan sağlığına kötü yanlarının giderileceği yeni bir kentsel mekân, dolayısıyla yeni bir yaşam önerisini bir doktor karakteri üzerinden sunmuştur. Yazarı yeni bir şehir fikrine sürükleyen nedenlerden olan sağlıklı yaşam endişesinin mekânı oluşturan tüm unsurlara yansıdığı görülmektedir. Şehir, temel hak olan sağlıklı yaşam koşullarına göre yapılandırılırken, konut yapımında ve konut iç mekânlarında halıdan perdeye varıncaya kadar kullanılan her şeyde sağlıklı olmak koşulu aranmaktadır. Kurgulanan şehrin öncelikle yerleşim alanının seçiminde, topografya ve iklim gibi bir takım kriterlere uygun olması gerektiği belirtilmektedir. Evlerin tek bir biçimsel yapıya sahip olmamaları gerektiği savunulurken mimarların uymak zorunda oldukları kurallar da sıralanmaktadır. Bu kurallar evin kat yüksekliğinden iç mekânda kullanılması gereken tekstil ürünlerine kadar uzanmaktadır.

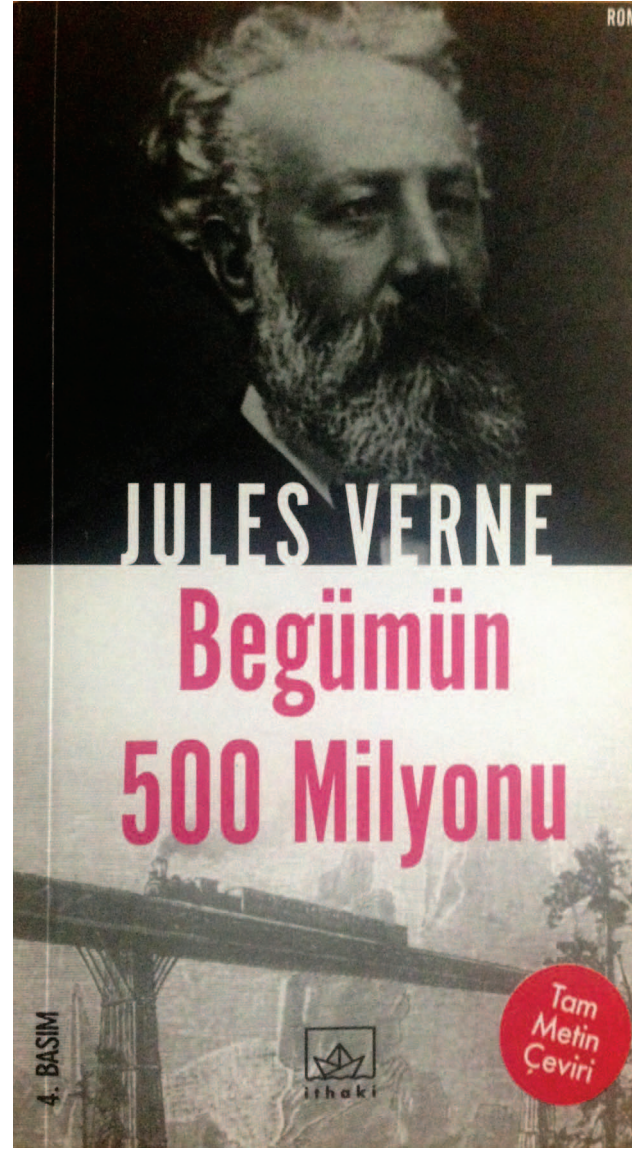
Sonuç olarak eser, yazıldığı dönemin şehir hayatının sıkıntılarını aktarırken aslında günümüz şehir hayatı ve konut yaşamında karşılaşılan sorunlara da işaret etmekte ve eleştirilerle birlikte öneriler de sunmaktadır. □

Fatih US, Yrd.Doç., Canik Başarı Üniversitesi, Mimarlık-Mühendislik Fakültesi

Osman Nuri Kabakçı, İstanbul Arel Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

KAYNAKLAR

- Bolay, Süleyman Hayri (1993), Aristo Metafizikliği ile Gazzali Metafizikliğinin Karşılaştırılması, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Ching, Francis D.K. (2011), Mimarlık Biçim Mekân ve Düzen, YEM Yayın, İstanbul.
- Tekin, Mehmet (2012), Roman Sanatı, Romanın Unsurları, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Verne, Jules (2012), Begümün Beş Yüz Milyonu, Çeviren: Nihan Özyıldırım, İthaki Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Resim 1. http://en.wikipedia.org/wiki/Jules_Verne
- Resim 2. http://en.wikipedia.org/wiki/The_Begum's_Fortune

SOL ALTTA Begümün 500 Milyonu, Özgün Adı: Les Cinq Cents Millions de la Bégum

SAĞ ÜSTTE Begümün 500 Milyonu